

Габриела ТОПУЗОВСКА

Институт за национална историја,
Скопје

МАЛАРИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ ОД ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА ДО НЕЈЗИНОТО ИСКОРЕНУВАЊЕ ВО 1973 ГОДИНА

Болестите, особено заразните заболувања, претставувале еден од многуте предизвици со кои човекот бил и ќе биде во постојана борба. Големите епидемии на заразни заболувања кои се јавувале во минатото го поттикнале развојот на научната мисла, особено во областа на медицината. Со напредокот и со развојот на човековата свест се определувале и се детерминирале размислувањата и сфаќањата кај луѓето поврзани со појавата и со предизвикувачите на болестите, како и со начините и можностите за заштита и за справување со нив.

Несомнено е дека маларијата е сè уште една од најраспространетите заразни заболувања во светот, чија историја датира уште од антиката. Оваа болест ја предизвикуваат четири вида паразити од родот *Plasmodium*, и тоа: *P. falciparum*, *P. vivax*, *P. ovale* и *P. malariae*.¹ Според податоците на Светската здравствена организација, во светот

---

¹ „Упатство за медицина заснована на доказа при дијагноза, терапија и превенција на маларија кај пациентите“, Службен весник на Република Македонија бр. 49/2014, Скопје, 13 март, 2014, <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/91e1819cbfb54f8a9fc0b5bfceea7ae6.pdf> (пристапено на: 3.11.2017).

заболуваат од 300 до 500 милиони луѓе годишно од маларија, 1 до 3 милиони умираат, а половината од нив се деца.²

Со започнувањето на човечките миграции најпрвин во Стариот Свет, а потоа и со експедициските поморски истражувачки мисии во Новиот Свет, започнува и ширењето на маларијата. Првите записи за оваа болест се евидентирани во Древната Кина во 2700 г. пр. н. е., а таа била описана и во старите грчки и римски списи. Описи за маларијата имало и во белешките на индиските, арапските и на европските лекари до XIX век.³

До крајот на XIX век се сметало дека маларијата настанува како последица од труење на човекот со вдишување загаден воздух⁴, од каде што и потекнува нејзиното име. Тоа доаѓа од италијанскиот збор *malaria* (лош воздух).⁵ Првите научни докази за откривање на причинителот на маларијата, начинот на кој се пренесува и како се развива се поврзуваат со имињата на неколку лекари. Шарл Луј Алфонс Лаверан⁶ го

² „Malaria“, Nacionalni inštitut za javno zdravje, Ljubljana, <http://www.niz.si/sl/malaria> (пристапено на: 18.9.2017).

³ Journal list, „History of human parasitology“. *Clinical Microbiology Reviews*, 15(4): 595–612, doi: 10.1128/CMR.15.4.595-612.2002, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC126866/>, (пристапено на: 31.10.2017).

⁴ Čedomir Simić, *Malaria* (Zagreb: Izdanje škole narodnog zdravlja u Zagrebu, 1936), 7.

⁵ Petar Paunović, „O malariji u Krajinskom srezu 1948 godine“, *Тимочки медицински гласник*, Glasilo Podružnice Srpskog lekarskog društva Zaječar, 32/2-3, Zaječar (2007): 146-149; <http://www.tmg.org.rs/v32231.htm> (пристапено на: 31.10.2017); Dr. Slobodan Marković, „Malaria (Malaria, plasmodium)“, *Svet medicine na dlanu*, Zdravstveno informativni portal, <https://svetmedicine.com/bolesti-i-stanja/zarazne-bolesti-infektivne-bolesti/438-malaria-malaria-plasmodium> (пристапено на: 31.10.2017).

⁶ Шарл Луј Алфонс Лаверан (Charles Louis Alphonse Laveran, 1845 – 1922), француски воен лекар, добитник на Нобеловата награда за физиологија и медицина во 1907 година за своите откритија на паразитските протозои како предизвикувачки агенси

открил предизвикувачот на маларијата, Роналд Рос⁷ го утврдил развојот на малариските хематозои⁸ во стомакот на комарецот, како и начинот на пренесување на паразитот од едно лице на друго, а Батиста Граси⁹ е заслужен за детектирање на типот на комарецот анофелес кој ја пренесува маларијата кај човекот¹⁰. Откритието на Граси било потврдено од страна на еден француски лекар, кој во 1900 година бил дел од тимот на компанија што го градела Суецкиот Канал. Имено, тој успеал да ја сузбие маларијата преку прскање на комарците со петролеј и со исушување и потрупување на мочуриштата кои се наоѓале во околината на градот Исмаилија. Во дваесеттите години на минатиот век светските малариолози сметале дека кининот е единствениот лек за борба со

на заразни болести како што се маларијата и трипаносомијаза. Дипломирал медицина во Стразбур во 1867 година. <http://pavelnik.esy.es/Sprav/Nobel/1907/Laveran.htm> (пристапено на: 1.11.2017).

⁷ Роналд Рос (Ronald Ross, 1857 – 1932), английски лекар, заслужен за утврдување на врската меѓу комарците и маларија. Добитник е на Нобеловата награда за физиологија и медицина во 1902 година за својот придонес во проучувањето на маларијата и во откривањето на маларичниот паразит во гастроинтестиналниот тракт на комарецот. https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1902/ross-bio.html (пристапено на: 1.11.2017).

⁸ Крвни паразити.

⁹ Џовани Батиста Граси (Giovanni Battista Grassi, 1855 – 1925), римски професор и член на Академијата на науки во Рим, познат по своите научни истражувања за патологијата и за лекувањето на маларијата. Тој го утврдил целиот круг на развој на маларичниот паразит и неговото пренесување кај човекот, што е објавено во 1900 г. во неговото капитално дело *Маларија, студија на зоологот*. Повеќе во: Боро Николовски, *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија* (Скопје: Македонско фармацевтско друштво, 1995), 319.

¹⁰ Simić, *Malaria*, 14.

маларијата. Подоцна, со пронаоѓањето на инсектицидот ДДТ¹¹ (дихлор дифенил трихлор етан), таквото мислење се променило.¹²

Маларијата, како едно од најраспространетите паразитски заболувања, била присутна и на македонска почва. Се смета дека во Античка Македонија оваа болест била донесена од војниците кои војувале во Мала Азија и во Персија. Записите од Хилендарскиот манастир обилуваат со податоци за епидемиите на маларија. За време на Првата светска војна, во текот на операциите на Солунскиот фронт (1915 – 1918), маларијата предизвикала големи загуби во редовите на воените сили и кај цивилното население во Македонија.¹³ Во литература се среќава терминот *македонска маларија*, која за време на војните им нанесувала сериозни штети на воените единици. Честопати воените операции биле одложувани или откажувани кога голем број војници поради болеста биле отстранувани од борбените редови, што ги принудило командите на армиите сериозно да му пристапат на проблемот. Сосотојбата станала толку алармантна што за време на војната била формирана и Специјална анкетна лабораторија за испитување на маларија¹⁴.

¹¹ Паул Херман Милер (Paul Hermann Müller, 1899 – 1965), швајцарски биохемичар кој во 1939 година го открива инсектицидното дејство на ДДТ. Во 1948 година ја добива Нобеловата награда за медицина за откривање на високата ефикасност на ДДТ, https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1948/ (пристапено на: 3.11.2017).

¹² Николовски, *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија*, 320.

¹³ Ibid., 322.

¹⁴ Wenyon CM, Anderson AG, McLay K, Hele TS, Waterston J: Malaria in Macedonia 1915–1919. Parts I–V. *Journal of the Royal Army Medical Corps*, 1921, pp. 137, <https://www.cabdirect.org/cabdirect/abstract/19222901702> (пристапено на: 4.11.2017).

VOLUME XXXVII.

AUGUST, 1921.

NO. 2.

Journal
of the
Royal Army Medical Corps.

Original Communications.

MALARIA IN MACEDONIA, 1915-1919.

By C. M. WENYON, A. G. ANDERSON, K. McLAY, T. S. HELE,
AND J. WATERSTON.

Staff of Malaria Inquiry Laboratory, Salonika.

INTRODUCTORY REMARKS.

It is now general knowledge that the military operations in Macedonia were seriously handicapped by the epidemic of malaria which attacked the troops with such devastating results during the three years of our occupation. It would seem that practically every known means of combating this terrible disease was put into operation, yet in spite of all this expenditure of energy it is doubtful if any appreciable reduction in infections took place during our stay in the country, some parts of which cannot be described as anything but pestilential. In organizing the campaign against malaria it soon became evident that so many gaps occurred in our knowledge of the aetiology of the disease, its prevention and treatment, that a special Malaria Inquiry Laboratory was instituted, the duties of which were the investigation of any questions which might assist in eradicating or diminishing the incidence of the disease. The unit was recognized by the War Office as the Malaria Inquiry Laboratory, and was given the following War establishment:—

6

Лабораторија за испитување на маларијата
(Malaria Inquiry Laboratory)¹⁵

Лабораторијата имала задача да изнајде начини и можности за спроведување на стратегијата за ерадикација на болеста, која ги десеткувала воените сили. Во извештајот поврзан со работата на Анкетната лабораторија за маларија, полковникот Ворен дава една живописна слика на „окупираната земја“, на Македонија, при што констатира дека „воените загуби предизвикани од најсмртоносните борбени и вооружени воени дејствства се ништо во споредба со оние што произлегуваат од нездравата воена локација (...).“¹⁶ Британската борбена

¹⁵ Види: <http://jramc.bmjjournals.com/content/37/2/81> (пристапено на: 4.11.2017).

¹⁶ Ibidem.

линија се протегала од устието на реката Струма, па сè до долниот тек на реката Вардар. Влажната и мочурлива земја била погодна почва за размножување на комарците, така што, како што е наведено во извештајот, „во долините преовладуваа *Anopheles maculipennis*, а во ридското подрачје *Anopheles superpictus* (...).“¹⁷

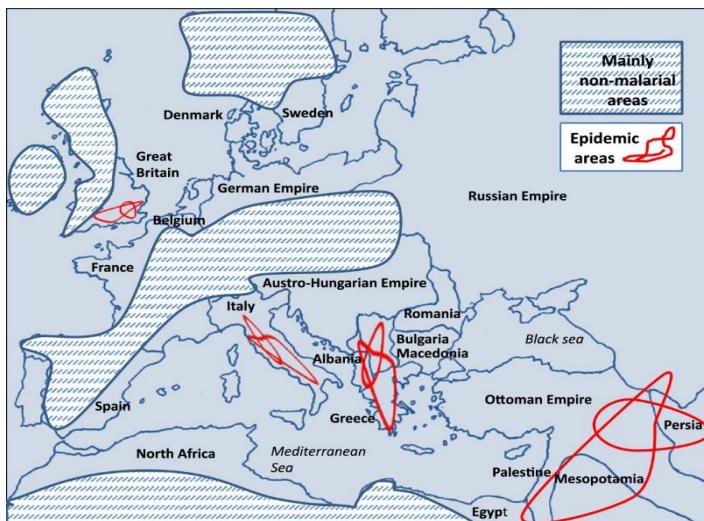
Бројот на војници заболени од маларија во втората половина на 1916 година изнесувал над 30 000. Во почетокот на септември 1917 година, иако мерките за уништување на комарците се одвивале со полн интензитет, бројот на заболени војници се зголемил на 70 000, со стапка од 4 500 новозаболени неделно. Следната година, како резултат на мерките преземени од страна на Анкетната лабораторија, бројот на заболени се намалил и во месец јануари изнесувал 650 новозаболени на седмично ниво. Во март овој број се зголемил на 1 500 и продолжил да расте до средината на јуни.

Во вакви околности, околу 25 000 илјади најтешко заболени биле имобилизирани од воената ефективија, по што бројот на новозаразени на седмично ниво се намалил меѓу 1 000 и 1 600 во месец октомври и до крајот на декември опаднал на 500.¹⁸ Всушност, во целиот период на војната повеќе од една четвртина од половина милион сојузнички војници и исто толкај број војници од бугарските и од германските трупи биле имобилизирани поради оваа болест. Меѓу британските трупи биле регистрирани сезонски бранови на маларијата, од јули до ноември 1916 година, во текот на 1917 година и од мај до ноември во 1918 година. Што се однесува до француските трупи, вакви бранови биле забележани во текот на 1916 година. Од 150 000 француски војници, дури 60 000 заболеле

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

од маларија.¹⁹ Средната вредност на смртноста од маларијата изнесувала под 2 %, а највисоката смртност, која била регистрирана во септември 1917 година, достигнала до 5,1 %.²⁰

Маларични региони во Европа за време на Првата светска војна²¹

Кај цивилното население, за кое немало организирана медицинска заштита како во случајот со војските, маларијата достигнала големи епидемични размери. Се смета дека од тешките форми на маларија заболело дури 95 % од населението²². Најголемиот број отпаѓа на децата, додека околу 5 000 умиrale годишно.²³ Имено, областите покрај

¹⁹ Simić, *Malaria*, 158.

²⁰ Bernard J Brabin, *Malaria's contribution to World War One – the unexpected adversary, The Macedonian epidemic*, *Malaria Journal*, 2014;13:497, <https://doi.org/10.1186/1475-2875-13-497> (пристапено на: 4.11.2017).

²¹ Види: <https://malariajournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/1475-2875-13-497> (пристапено на: 4.11.2017).

²² Николовски, *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија*, 326.

²³ Simić, *Malaria*, 166.

реките и мочуриштата и населените места во нивна близина претставувале вистински резервоари за размножување на паразитите на маларија. Затоа д-р Фридрих Филеборн²⁴, лекар од германскиот воен санитет, презел активности за уништување на леглата на анофелесот по текението на реката Брегалница. Тој вршел обуки и на месното население за заштита од комарците. Д-р Филеборн правел браны на оризовите полиња, кои ги затворал на крајот на седмицата и ги испуштал по завршувањето на викендот. Водата од браната истекувала во текот на 48 часа, при што коритото се засушувало и на тој начин многу од паразитите на комарците биле уништувани.²⁵

И по завршувањето на војната, состојбата со маларијата не се подобрila. Иако населението во овој период се соочувало со повеќе заразни заболувања, сепак проблемот со маларијата и натаму останал најактуелен. Во 1921 година во скопската воена болница од маларија починале 10 % од пациентите, а во 1921 година во селото Р'жаничино процентот на смртност изнесувал до 86 %, додека во селото Огњанци до 82 %.²⁶ Само во Скопје во периодот од 1921 до 1929 година, од маларија се лекувале 18 679 лица, што претставува 50 % од вкупното население во градот.²⁷

²⁴ Фридрих Филеборн (Friedrich Fülleborn, 1866 – 1933), германски лекар, специјалист за тропска медицина и паразитологија. https://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Fülleborn (пристапено на: 30.11.2017).

²⁵ Елена Јосимовска, *Завод за здравствена заштита – Штип: 90 години*, (Штип: 2002), 50–51.

²⁶ Николовски, *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија*, 326.

²⁷ Благоја Алексоски, главен уредник, „Бурен интензивен и успешен развој“, *80 години Републички завод за здравствена заштита*, (Скопје: 2004), 14.

Ваквите статистики ги поттикнале здравствените власти на Кралството на СХС/Југославија да преземат сериозни напори за организирано и систематско справување со болеста. На иницијатива на познатиот хрватски лекар д-р Андрија Штампар²⁸, во Македонија била организирана антималаричната служба. Д-р Штампар истакнал дека е потребно „да се создаде здравствена организација-мрежа, во која лекарот ќе ги бара болните, а не болниот лекарот, бидејќи само на тој начин може во нашата грижа да опфатиме што поголем број на оние, чие здравје треба да гочуваме (...).“²⁹ Така, во Скопје била монтирана Декерова барака на бактериолошката станица, што, всушност, претставува прва социјално-медицинска установа основана врз база на Уредбата за формирање бактериолошки станици од 1920 година.³⁰ Главната задача на оваа станица била следењето и сузбињето на заразните болести. Скопската бактериолошка станица за кусо време прераснува во Институт за тропски болести. Во документацијата и во сите официјални преписки во периодот од 1924 до 1926 година таа се среќава под името Завод за тропски болести – Скопје, а од средината на 1927 година како Хигиенски завод – Скопје. Во рамките на Заводот, покрај администрацијата и другите одделенија³¹, работело и антималаричното одделение. Со

²⁸ Андрија Штампар (Andrija Štampar, 1888 – 1958), хрватски лекар и истакнат научник од областа на социјалната медицина. На 24 јуни 1948 година е избран за претседател на Светската здравствена организација. A Tribute to Andrija Štampar, „Transcript of the speech given by Andrija Štampar by the end of the First World Health Assembly held in Geneva from June 24th 1948“, *Andrija Štampar School of Public Health Medical School, University of Zagreb*, Zagreb, 2008.

²⁹ Алексоски, *80 години Републички завод за здравствена заштита*, 17.

³⁰ Ibid., 13.

³¹ Во рамките на Заводот за тропски болести функционирале бактериолошко, хемиско, ветеринарно, маларично, паразитолошко и социјално-медицинско одделение, како и администрација и сметководство.

прераснувањето на оваа институција во Хигиенски завод, била извршена целосна реорганизација на здравствената служба во Македонија и се формирале домови за народно здравје. Тука се вршеле бесплатни лекарски прегледи и се делела бесплатна медикаментозна терапија.³²

Со воведувањето на Законот за сузбибање на маларијата од 29 април 1931 година, покрај другите одредби, Министерството за социјална политика и народно здравје изработило упатства за испитување и сузбибање на маларијата и презело мерки за „пресушување, одводнување и дренажа на хидротехничките, државните и на индустриските површини каде што вештачки се создава застоена вода (...).“ Во согласност со Законот, подрачјето на територијата во однос на маларијата било поделено во три категории: „1) здрави предели, каде што нема ниту автохтона маларија ниту анофела; 2) анофелични предели, каде што има анофела, но нема ендемична маларија; 3) маларични предели (...).“ Исто така, се предвидувало набавка на кинин и на други лекови за лекување на болеста.³³

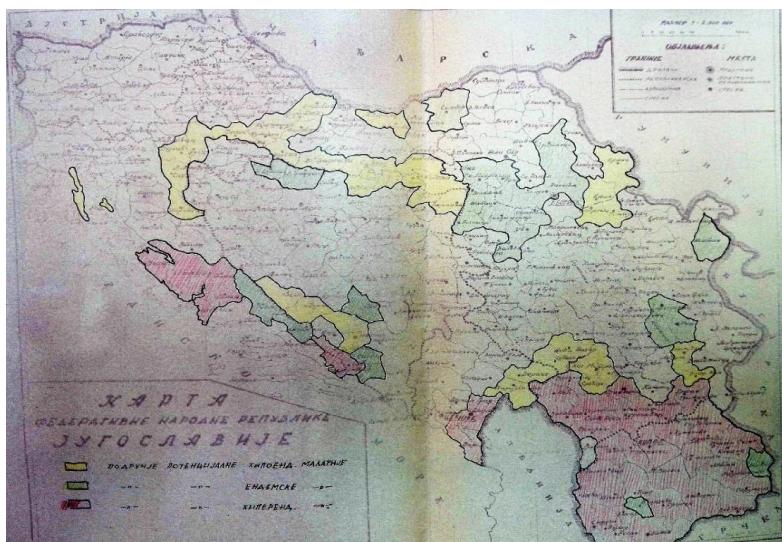
Во периодот меѓу двете светски војни во Македонија биле регистрирани 140 000 случаи позитивни на маларија. Оваа бројка драстично се зголемила во 1936 година, кога биле регистрирани околу 325 000 случаи на заболени. Во 1939 година 73,4 % од регистрираните случаи биле позитивни.³⁴ Следувале тешки години за здравствените служби, кои во текот на Втората светска војна, во исклучително тешки услови, без кадар и без лекови, продолжиле да ја водат битката со маларијата и со другите заразни болести, кои не стивнувале и го земале својот данок.

³² Јосимовска, Завод за здравствена заштита – Штип: 90 години, 104.

³³ Simić, *Malaria*, 218.

³⁴ Николовски, *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија*, 327.

По завршувањето на Втората светска војна, во Македонија започнува да се обновува разрушената земја и да се преземаат сериозни мерки за надминување на културната, економската и на здравствената заостанатост во земјата.

Состојбата со маларијата во ФНРЈ по ослободувањето; најзагрозен е регионот на Македонија и на Косово³⁵

И во повоените години, со околу 300 000 заболени годишно, маларијата продолжила да го зема својот данок.³⁶ Големите мочуришта претставувале постојан извор на маларични паразити. Покрај маларијата и туберкулозата, меѓу руралното население биле раширени и цревните

³⁵ Архив Југославије, Фонд: 31, Комитет за заштиту народног здравља, к. 21, а. е. 41.

³⁶ Алексоски, 80 години Републички завод за здравствена заштита, 26.

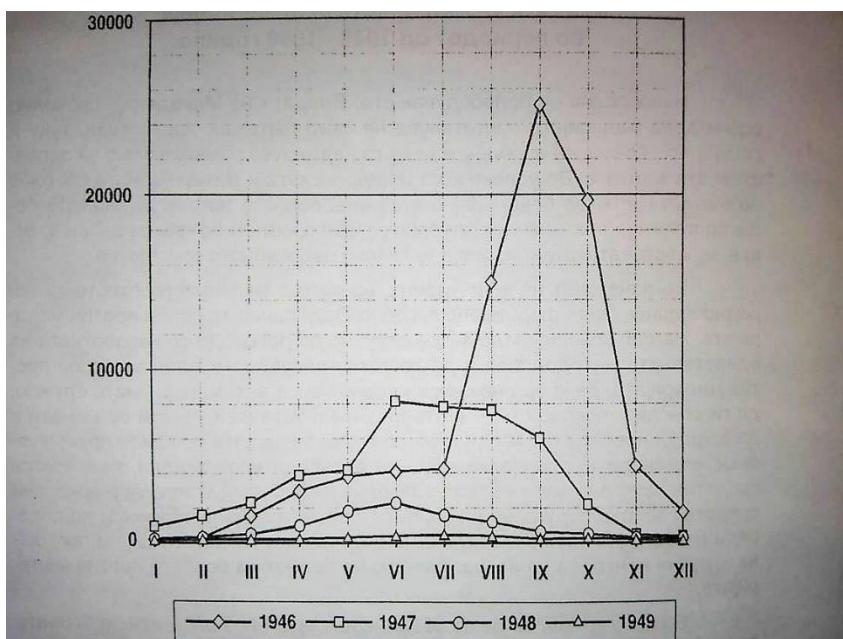
заразни заболувања. Подемот на епидемиите го алармираше Министерството за народно здравје, кое презело и почнало да спроведува итни мерки за подобрување и за надминување на состојбата. Во рамките на големата антималарична кампања, како дел од преземените теренски активности, била спроведена акција за пресушување на Моноспитовското Блато³⁷ во Струмичкото Поле. Во таа акција бил ископан канал во должина од 24 160 м, при што се добила и обработлива површина од 8 000 хектари. Се спровело и резидуално прскање со 25-процентна емулзија на инсектицидот ДДТ.³⁸

Сепак, во 1946 година биле регистрирани 600 000 заболени од маларија, што претставувало речиси три четвртини од вкупниот број заболени во Југославија.³⁹ Во периодот од 1946 до 1948 година болеста во Македонија имала свои сезонски падови и порасти.

³⁷ Во периодот од 1947 до 1963 година биле спроведени интензивни мерки за пресушување на Моноспитовското Блато, при што е ископан Моноспитовскиот Канал и е изграден Младинскиот Канал во подножјето на планината Беласица. Љупчо Меловски, Ѓорѓе Иванов, Наталија Ангелова, и сор. уредници, „Моноспитовското Блато по Втората светска војна“, *Моноспитовско Блато: последното мочуриште во Македонија*, (Струмица: 2008), 8, https://www.academia.edu/3142515/Моноспитовско_Блато_последното_мочуриште_во_Македонија (пристапено на: 30.11.2017).

³⁸ Државен архив на Република Македонија – Скопје, Подрачно одделение – Тетово. Фонд: 736, Ристо Брезјанин, Историја на здравствената култура на Тетово, необјавен труд, к. 1. а. е 110.

³⁹ Јосимовска, Завод за здравствена заштита – Штип: 90 години, 135.

Движење на маларијата во Македонија во периодот 1946 – 1949 година⁴⁰

Започнало организирање на антималаричната служба, во чии рамки на територијата на целата земја биле формирани осум антималарични инспекторати, и тоа во: Штип, Струмица, Кочани, Куманово, Гостивар, Охрид, Битола и Велес.⁴¹

На седницата одржана на 22 мај 1946 година, Пленумот на Комитетот за заштита на народното здравје, како дел од активностите во борбата против маларијата го смета и преобразувањето на Хигиенскиот институт во Скопје во Сојузен институт за маларија и останати субтропски болести со задача: „(...) а/ да стане високостручна медицинска школа за оспособување малариолози и други противмаларични

⁴⁰ Николовски, Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија, 337.

⁴¹ Ibid., 336.

работници; б/ да стане центар за научно-методолошки испитувања и разработка на теоретски и на практични прашања во борбата против маларијата (...).⁴²

Во текот на 1947 година, на иницијатива на Комитетот се организирале и курсеви за: „(...) 1/ микроскописти и за технички асанатори - 6 месеци, посетуван од 20 курсисти; 2/ микроскописти - 6 месеци со 29 курсисти; 3/ 15-дневен курс за асанатори со 37 курсисти; 4/ лекари малариолози; 5/ курс за помошни медицински сестри - 6 месеци со 22 курсисти; 6/ курс за лекари педијатри - 20-дневен со 14 лекари; (...).“⁴³ Во истиот период министерот без ресор и претседател на Комитетот за заштита на народното здравје, д-р Димитар Несторов, во извештајот до Претседателството на Владата на ФНРЈ констатирал дека „ширењето на маларијата на целата територија на ФНРЈ и покрај дотогашните активности, не покажува тенденција на опаѓање, туку напротив, станува сè потешко прашање за здравствената служба (...).“⁴⁴

Следната година, како резултат на систематската активност за сузбијање на маларијата, регистриран е пад на заболувањата од дури 11,1 %. Во 1949 година ситуацијата станала пооптимистичка од аспект на поактивното и поорганизирано дејствување.⁴⁵

Во соработка со повеќе меѓународни организации, како УНРРА (UNRRA)⁴⁶, УНИЦЕФ (UNICEF)⁴⁷, СЗО (WHO)⁴⁸, во периодот од 1947 до 1973

⁴² Архив Југославије, Фонд: 31, Комитет за заштиту народног здравља, к. 21, а. е. 41 (документот е на српски јазик).

⁴³ Ibid., к. 6, а. е. 15.

⁴⁴ Ibid., к. 21, а. е. 41.

⁴⁵ Николовски, *Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија*, 338.

⁴⁶ United Nations Relief and Rehabilitation Administration, Fonds (Фондови на Обединетите нации за помош, рехабилитација и администрација).

година активно се работело на организирано сузбињање и ерадикација на маларијата на територијата на цела Југославија. Од 1949 до 1953 година антималаричната програма била спроведувана во соработка со УНИЦЕФ. За само четири години во земјата биле испорачани 100 тони 100-процентен инсектицид ДДТ и 30 тони 50-процентен инсектицид ДДТ, емулгатори, лабораториска опрема, превозни средства во вредност од 182 244 американски долари.⁴⁹ Уништувањето на маларичните комарци и на нивните паразитски легла во ендемските подрачја било изведувано со авиони, како и со работни екипи кои дејствуваат на теренот. Се правеле бесплатни крвни анализи и се делеле бесплатни лекови за заболените.

Во своето обраќање по повод Светскиот ден на здравјето, генералниот директор на Светската здравствена организација, д-р Марколино Гомес Кандау⁵⁰, изјавил дека „за прв пат во историјата на човештвото само една болест претставува предмет на толку широка меѓународна коалиција. Сите деведест земји-членки на Светската здравствена организација се согласија да ги концентрираат знаењата и средствата за искоренување на маларијата (...).“⁵¹

Како резултат на активностите преземени во повеќето земји од континентална Европа, во шеесеттите години на минатиот век веќе било

---

⁴⁷ United Nations Children's Fund (Фондот за деца при Обединетите нации).

⁴⁸ World Health Organization (Светска здравствена организација).

⁴⁹ „Suzbijanje i eradicacija malarije u svetu“, *UNICEF dobitnik nobelove nagrade za mir 1965 godine, Jugoslovenska komisija, Pomoc UNICEF-A i Svetske zdravstvene organizacije našoj zemlji na suzbijanju i eradicaciji malarije i nas*, Vol. VII, No. 1 (Beograd: 1974).

⁵⁰ Марколино Гомес Кандау (Marcolino Gomes Candaú, 1911 – 1983), бразилски епидемиолог. Од 1953 до 1973 година бил вториот генерален директор на СЗО. <http://www.who.int/dg/candau/en/>, (пристапено на: 30.11.2017).

⁵¹ Алексоски, 80 години Републички завод за здравствена заштита, 30.

постигнато искоренување на болеста. Бројот на заболени од маларија бил намален и сведен на минимум. Земјите во кои сè уште постоела маларија ги трансформирале своите акциски планови за контрола на болеста во планови за ерадикација на маларијата, кои со имплементација на соодветни оперативни методи, препорачани од страна на експертскиот комитет за маларија на СЗО, биле усвоени и прифатени.⁵²

Прифаќајќи го фактот дека искоренувањето на маларијата на предлог на Светската здравствена организација треба да се одвива како меѓународно синхронизирана акција, југословенска влада ѝ се приклучила на светската кампања за ерадикација на маларијата. Во 1959 година Владата на СФРЈ и Светската здравствена организација го потпишале проектот, воедно и договор за ерадикација на маларијата, а во таа пригода СЗО донирала и помош во вредност од 450 000 американски долари.⁵³

Во 1960 година македонскиот Централен хигиенски завод изготвил и презентирал сопствена програма и план за ерадикација на маларијата. За поуспешно изведување на акцијата, Македонија била поделена во три подзона:

„(...) Подзона II/A, во која влегуваа Скопска, Тетовска и Кумановска околија, со седиште во градскиот завод за здравствена заштита во Скопје;

Подзона II/B, во која влегуваа Битолска и Охридска околија, со седиште во околоскиот завод за здравствена заштита во Битола;

---

⁵² „Lessons learned during the final stages of malaria eradication in Europe“. *World Health Organization*. WHO/Mal/467, 11 September (WHO: 1964), 467.

⁵³ „Помоц UNICEF-А и Светске здравствене организације најој земљи на суzbijanju i eradicaciji malarije i nas, “, *UNICEF dobitnik nobelove nagrade za mir 1965 godine, Jugoslovenska komisija*, Vol. VII, No. 1 (Beograd: 1974).

Подзона II/Ц, во која влегуваа Штипската и Титовелешка околија, со седиште во околискиот завод за здравствена заштита во Штип (...).⁵⁴

Како резултат на интензивната активност на здравствената служба, за релативно кусо време биле постигнати значајни резултати, а програмата и заедничката соработка на сојузните институции со УНПРА/УНИЦЕФ/СЗО биле успешно завршени. На 19 декември 1973 година во Скопје, генералниот директор на Светската здравствена организација, д-р Тибор Лепеш⁵⁵, му го предава на д-р Ѓорѓи Гаврилски⁵⁶ Сертификатот на Светската здравствена организација со кој се потврдува дека маларијата во СФРЈ е искоренета:⁵⁷

„(...) Господине, имам чест да Ве известам дека на ден 30 ноември 1973 год. името на Југославија е внесено во службениот регистар како подрачје во кое е искоренета маларијата врз основа на извештајот што ми го поднесе директорот на Регионалната канцеларија на СЗО за Европа, како и на неговите препораки поддржани од Комитетот на стручњаци за маларија.

⁵⁴ Николовски, Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија, 341.

⁵⁵ Тибор Лепеш (Tibor Lepes, 1922 – 2012). Студирал на медицинските факултети во Белград (1940 – 1941) и во Будимпешта (1941 – 1945). Бил специјалист во Институт за паразитологија во Белград, како и директор на Одделот за искоренување на маларијата – Светска здравствена организација, Женева, 1971 – 1973. <https://prabook.com/web/tibor.lepes/758410> (пристапено на: 30.11.2017).

⁵⁶ Ѓорѓи Гаврилски (1911 – 1987), прв примариус и прв специјалист по општа медицина во Македонија. Учесник во НОВ, член на АСНОМ, секретар на Владата на НР Македонија и помошник-министр за народно здравје. https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%93%D0%B0%D1%80%D1%84%D0%BB%D0%BE%D1%8C%D0%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE (пристапено на: 30.11.2017).

⁵⁷ Николовски, Прилози за историјата на здравствената култура на Македонија, 344.

Во нашиот неделен епидемиолошки преглед, на секои шест месеци ќе биде објавуван статусот на ерадикација на маларијата во Вашата земја, а врз основа на полугодишните извештаи кои во Регионалната канцеларија ќе ги поднесува Вашата служба одговорна за надзор во поглед на маларијата Во вашата земја.

Ја користам оваа пригода да го изразам своето длабоко задоволство и воедно да Ви честитам Вам и на Вашите здравствени служби кои го постигнаа сето ова.

Господине, примете ја мојата длабока почит.

СЗО Женева

M2/180/11

17.12.1973

Генерален директор,

H. Mahler, M.D. (...).⁵⁸

По повод успешно завршената кампања за сузбивање на маларијата, југословенската пошта отпечатила јубилејна марка посветена на оваа акција во тираж од 200 000 примероци.⁵⁹

⁵⁸ „Vesti iz rada UNICEF-a u SFRJ“, *UNICEF dobitnik nobelove nagrade za mir 1965 godine, Jugoslovenska komisija*, Vol. VII, No. 1 (Beograd: 1974).

⁵⁹ Ibidem.

Поштенска марка⁶⁰

---

⁶⁰Види:https://www.google.com/search?biw=1366&bih=662&tbs=isch&sa=1&ei=Z YEDWuqg GIXdwQKytLhw&q=postanska+marka++malariaje&oq=postanska+marka++malariaje &gs_l=psy-ab.3..16353.18356.0.19071.0.0.0.0.0.0.0.0....0..1.1.64.psy-ab..0.0.0....0.X8qKoA_BeTE#imgrc=h1iuJcJ7cmaYYM (пристапено на: 4.11.2017).

Gabriela TOPUZOVSKA

THE MALARIA IN MACEDONIA IN THE PERIOD FROM THE FIRST WORLD WAR TO ITS ELIMINATION IN 1973

-SUMMARY-

Malaria is an infectious disease caused by parasite protozoa of the genus Plasmodium. The disease is transmitted by biting the female mosquito of the genus Anopheles. Undoubtedly, malaria is one of the most common infectious tropical diseases, which has passed almost the whole world. In tropical and subtropical zones that represent an endemic area for malaria, lives 40% of the population. In countries with a high incidence of this disease millions of people travel each year.

According to WHO reports, for the first time in the history of humanity, only one illness "THE MALARIA" was the subject of such a broad international coalition.

On December 19, 1973, SFR Yugoslavia it gets the battle with this deadly disease, confirmed by the WHO certificate of eradication.